

Ten geleide

Als de schrijver van het bijbelse tractaatje dat wij 'Prediker' noemen vandaag geleefd zou hebben en onze verzuchtingen over de toestand van deze wereld, over de wereldbranden van deze zomer, zou horen, zou hij zeggen: niets nieuws onder de zon, altijd en overal onrecht, onderdrukking, tranen, moeite die niet loont, de rijken rijker en de armen armer, ontroostbare mensen die sterven en niet gelukkig zijn. Vroeger tijden en mensen waren echt niet beter, nooit beter geweest. De brutalen hebben de halve wereld altijd al gehad, en de goedszakken hebben doorgaans het nakijken.

Is dat pessimisme, realisme of cynisme? Is Prediker gewoon een oude mopperkont op de achterste kerkbank? En zo ja, waarom staat hij dan pontificaal in de bijbel, in het gezelschap van Job, Psalmen, Spreuken en Hooglied? Misschien omdat ook bij hem het licht uiteindelijk overwint, omdat het licht 'voortijdig' is, van voor en boven alle tijden, levensvoorwaarde van al het geschapene.

Toespraak

De schrijver van Prediker - *Qohelet* in het Hebreeuws, *Ecclesiasticus* - 'ekklesiaan' - in het Latijn - neemt voor zichzelf de naam aan van de legendarische, wijze koning Salomo, de zoon van David. Die had ooit een glanscarrière gehad: wijngaarden geplant, hoven en parken aangelegd, schatten verzameld, zilver en goud. Maar dat is allemaal ijdelheid gebleken, moeite voor niets, het 'najagen van wind', want ook Salomo ging gewoon dood en kon niets meenemen in zijn graf. En zijn dwaze opvolgers braken alles weer even hard af wat hij had opgebouwd. Prediker verwijst hiermee naar de glorie tijd van het koninkrijk Israël onder de koningen David en Salomo. Als hij zijn pamflet schrijft is dat een ver verleden, allang opgegaan in lucht en leegte, en is Israël al weer eeuwen de speelbal van elkaar afwisselende wereldmachten. In Predikers tijd zijn dat de Grieken. Hij zegt: je moet niet blind staren op wat vroeger was, die gouden eeuw. Begin liever wat nieuws, maar koester daarbij geen al te hoge verwachtingen. Want ook dat is uiteindelijk allemaal ijdel, vergankelijk, lucht en leegte.

Het is goed en wijs dat de priesters en leermeesters van Israël ooit deze dwarse notities van Prediker in het hart van de bijbel hebben opgenomen, na de lessen van de Thora en vóór de vermaningen van de profeten, vlakbij de Psalmen, tussen de strenge Spreuken en het lieflijke Hooglied. Prediker behoort tot de bijbelse wijsheidsliteratuur, tot de 'filosofie' van Israël uit de tijd van de Griekse overheersing, zo'n twee eeuwen voor onze jaartelling. Je kunt die wijsheid dan ook zien als reactie op de Griekse filosofie, met sterren als Plotinus, Plato, Sokrates en Aristoteles. Die was toen heel populair, ook in Israël. Dat was nog eens hogere wijsheid, hogeschool-wijsheid. Maar wel een wijsheid die vooral bestond uit de kunst van het debatteren en logisch redeneren, met de ratio, het hoofd, minder met het hart. Een verheven denkspel.

De wijsheid van Prediker en collega's als Jezus Sirach is minder verheven, minder intellectueel, het is praktische *ervarings*wijsheid. Het zijn verzuchtingen, overwegingen en commentaren naar aanleiding van alles wat zij in deze wereld gezien en beleefd hebben, aan den lijve ondervonden. Het is hartstochtelijke opinie, maatschappijkritiek en levensleer. Israëls wijsgeren weten heel goed dat die wijsheid in deze wereld zelden ook maar een teen aan de grond krijgt, maar zij geven er zelf de voorkeur aan met twee benen op de grond te blijven. Het geen cynici, maar 'zienisten', zieners zonder gekleurde brillen, die alles onder de zon van alle kanten bezien, nietsontziend, niets verhullend. Zij kijken, spreken en schrijven net als de profeten, die zieners en zieners van Israël, over de vuile handen en de misdaden van de heersers en hun trawanten, de ploerten en schenders van deze wereld, die moorden en verkrachten, die rechtvaardige rechters vervangen door onrechtvaardige om hun misdaden te legaliseren. Dat zij allemaal echt bijbelse ervaringswijsheden. In 1942, een van de verschrikkelijkste jaren van de vorige eeuw, noteerde de grote, Joodse schrijver Elias Canetti: 'Het vreemd, maar voor wat er vandaag gebeurt, is alleen de bijbel sterk genoeg, en het is juist haar verschrikkelijk harde realisme dat troost biedt.'

Nu zou je denken dat al dat realisme wel moet leiden tot depressie, doemdenken en vluchtgedrag. Maar nee, het levensmotto van Prediker, dat hij als een refrein herhaalt, luidt: 'Laat dan de mens zich immer verheugen, zolang hij leven mag onder de zon'. 'Ik weet niets beters dan dat de mens vrolijk is bij alles wat hij doet, dat is zijn deel', zegt hij. Je verheugen, eten, drinken, vrienden maken, en doen wat je handen vinden om te doen. Daar mag de mens het mee doen, dat is 'genade', een godsgeschenk. Doen wat je in deze wereld te doen *krijgt*. En daarbij houvast vinden in de Thora, die tien evidente, richting wijzende woorden. En je moet niet verwachten dat wat je doet meteen zichtbaar en meetbaar bijdraagt aan een betere wereld. Daar heb je helemaal geen zicht op, daar moet je het ook niet voor doen. En het heeft ook geen zin ons te verheugen op wat 'hierna' komt, zegt Prediker, want daar weten wij niets van. We moeten 'wat hierna' komt opzoeken in het 'hiernu'. De hemel is hier op aarde, pal naast de hel, en we mogen niet toestaan dat de hel de hemel overmeestert, verduistert. We moeten onze woorden en daden ijken, afstemmen op het voortijdige licht van in-den-beginne.

Want: 'Het licht is zoet als het licht van de zon, goed voor onze ogen. Er zullen donkere dagen komen, zeker, maar dan nog zal er weten zijn van licht.' Ook dat is geschreven door die man die in zijn leven wel zo'n beetje alles onder de zon heeft meegemaakt. De bijbel biedt geen andere troost dan het licht waarin wij de mensen en de dingen duidelijk en scherp kunnen zien, opdat we ons niet laten misleiden. Het licht van in de beginne is een aanhoudend, koppig licht dat overwint.

En als iemand vandaag zegt: maar die opwarming van de aarde door die zoete, maar hete zon, dat is toch nieuw, nooit eerder vertoond, ongehoord? - dan mompelt de Prediker postuum: welnee, dat is er allemaal al eerder geweest, lang vóór ons: de zondvloed, de droogte, de hongersnood. En volgens de bijbelse filosofie is dat uiteindelijk allemaal het gevolg van menselijk gedrag, onrecht en hebzucht.

Prediker preekt niet. Hij heeft het niet, of nauwelijks over God. Aan God wordt in zijn tijd helemaal niet getwijfeld. Maar hij heeft het over de mens, over ons en alles wat zich voordoet 'onder de zon', in het volle licht: liefde en lijden, recht en onrecht, eb en vloed. Net als heel de bijbel houdt hij vol dat de mens is aangesteld als beheerder en behoeder van de aarde, als opperdienaar, eerste minister van Godswege. We moeten God niet als alibi gebruiken om de gaten in onze verantwoordelijkheid op te vullen. Hier op deze aarde moeten wij het waar maken, tussen schapen en runderen, vogels en vissen, van achter computers en tekentafels, zwoegend in de zon, kinderen barend en opvoedend. We moeten het doen met elkaar, met andere mensen, elkaar behoeden en doen leven, elkaars lijden dragen. Zoals Prediker het zegt: *Twee zijn beter dan één alleen, want dan toppen en zwoegen zij tenminste niets voor niets. En als zij vallen, tilt de een de ander op, maar wee degene die valt en niemand die hem optilt. En als er twee bij elkaar liggen, worden ze warm, maar hoe moet je in je eentje warm worden?* (Prediker 4:9-11)

En bij dat alles moet de mens wel beseffen dat hij ook maar 'stof van de aarde' is, dat hij deel uitmaakt van al het vergankelijke, van de natuur, de flora en de fauna. En dat dat precies de reden is dat hij goed voor die natuur moet zorgen zolang hij leeft. Zorg voor de aarde is zorg voor de mens. En is hij eenmaal dood, kan hij er niets meer aan doen. Want het lot van de mens is geen ander dan die van al het sterfelijke. 'De doden weten helemaal niets' en daarin heeft de mens ook niets voor op het dier, zegt de Prediker. Wie kan beweren dat de levensadem, de ziel van de mens naar de hemel opstijgt en die van het dier in de aarde opgaat? Wat weten wij daarvan?

Daarom, zo luidt de verrassende slotsom van heel zijn betoog: 'Vrees God en houdt je aan zijn geboden, want die gelden voor alle mensen. En alle daden, goed en kwaad, openlijke en verborgene, vallen onder zijn oordeel. Daar hoeven wij ons hier verder niet druk over te maken. Laten wij ons dan houden aan die Tien Woorden van recht en vrede, aan de droom van een nieuwe wereld en ons daarop verheugen, hier en nu, vandaag, Zo moge het zijn.

